

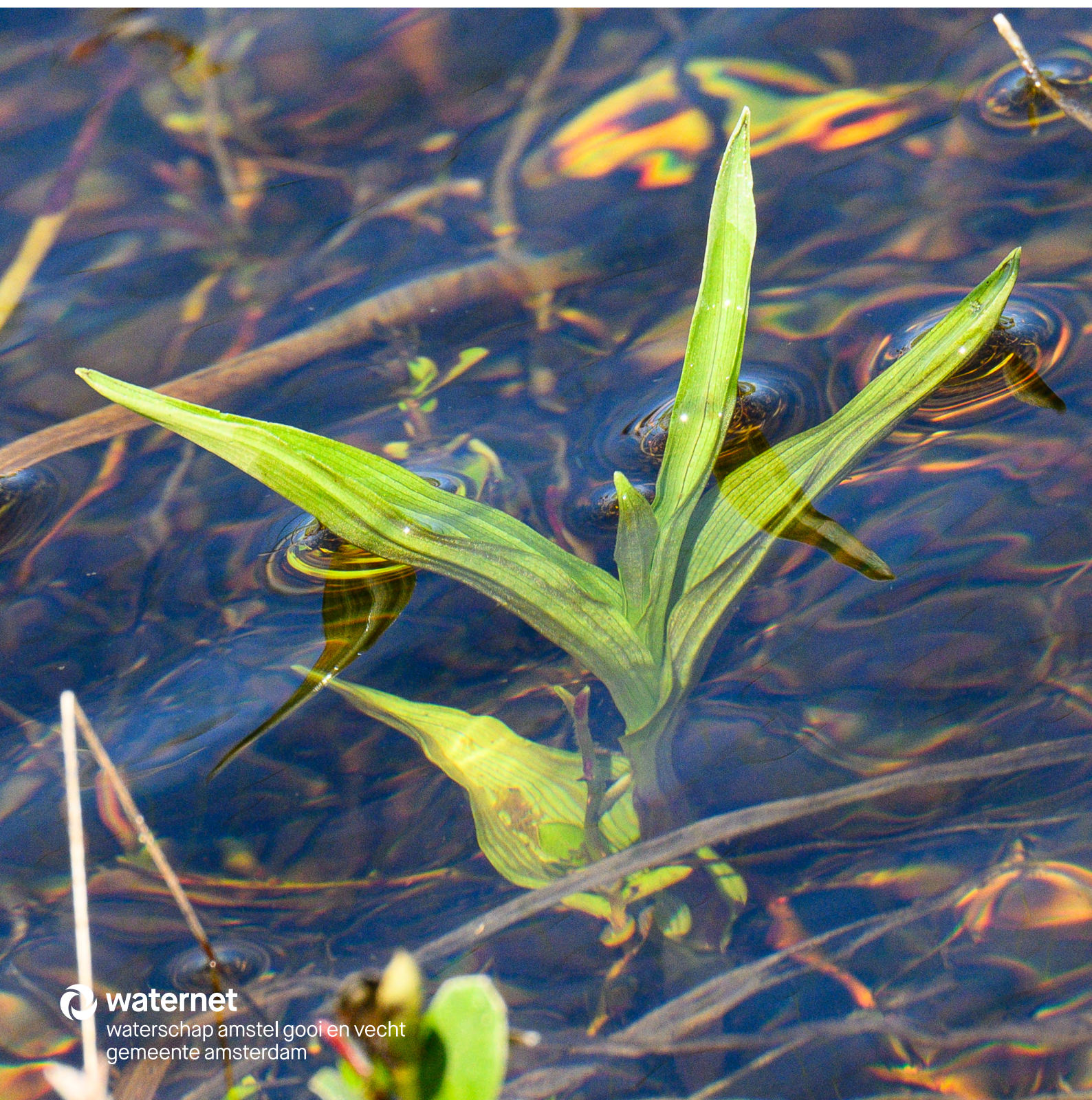

Juli 2024

Jaargang 33, nummer 1

Natuuronderzoek

Natuurberichten uit de Amsterdamse Waterleidingduinen

waternet

waterschap amstel gooi en vecht
gemeente amsterdam

Inhoud

foto voorzijde: 'verdrinken' moeraswespenorchis.
(Aad van der Voet).

Streefstand in zicht
[Pagina 3](#)

Duinraadsel
[Pagina 12](#)

Oudjes voor de U-bak
[Pagina 5](#)

In beeld
[Pagina 15](#)

50 jaar orchideeën-
onderzoek 1973-2023
[Pagina 6](#)

Natter dan ooit tevoren
[Pagina 15](#)

Zuidelijke slakken
[Pagina 11](#)

Mestpaddo op
bijzondere groeiplek
[Pagina 20](#)

Bijtjes van het Heitje
[Pagina 12](#)

Veenpluis in de AWD
[Pagina 20](#)

Van de redactie

Als drinkwaterbedrijf beheren wij prachtige natuurgebieden. Waterwinning, natuur, en natuurbeleving bestaan hier naast elkaar, of lopen in elkaar over. En in de zeldzame gevallen dat het elkaar dreigt te bijten, zorgen Waternet medewerkers dat het op de best mogelijke manier samengaat. Maar vaak versterken water en natuur elkaar juist.

Hét verhaal van de afgelopen maanden was dat het ontzettend nat was. Sterker nog: nooit eerder was het zó nat. Dat weten we, omdat we als drinkwaterbedrijf al decennia grondwaterstanden meten. De hoge waterstanden waren spannend voor zowel de waterwinning als de natuur. Omdat die nooit eerder zo lang, zo hoog waren, werd onbedoeld meer grondwater gewonnen dan anders. Daar kunnen we niets aan doen, maar die hoeveelheid zijn gebonden aan vergunningen. Het is best spannend hoe de provincie daarmee omgaat. De waterstanden hadden natuurlijk ook flink effect op de

duinnatuur. Voorzichtig tasten we wat (mogelijke) gevolgen af van deze voor ons onbekende situatie.

Incidenteel is de combinatie waterwinning en natuur dus spannend. Een voorbeeld waar we in een eerder nummer bij stilstonden, is de aalscholver. Hoe staat deze opvallende koloniebroeder er nu voor? Niet heel florissant kan ik verklappen.

Dertig jaar geleden werd er een grazer ingezet in het duin waar nog maar weinig aandacht voor is. Eentje in dienst van de waterwinning. Nog steeds zwemmen er op enkele plekken gras-karpers rond. We schetsen hoe deze exoot in onze watergangen terecht kwam en of dat kwaad kan of niet.

Was regen hét verhaal van de afgelopen maanden, het verhaal van de afgelopen jaren was natuurlijk de veel te hoge damhertenstand. Hoog tijd voor een update over het populatiebeheer.

Intussen gebeurde er, zoals altijd in de natuur, nog veel meer. Het blijft

geweldig dat we zo veel vrijwilligers hebben die van alles meten en tellen. Er werden allerlei bijzondere organismen gezien, zoals slakken, bijen, paddenstoelen en planten. Tot slot is er nog een artikel dat wat anders is dan anders. Anders omdat natuurinformatie wordt gecombineerd met een persoonlijke insteek. Er zijn maar enkele vrijwilligers die al meer dan een halve eeuw (!) in de AWD rondlopen. Orchideeënonderzoeker Dirk Kapteyn den Boumeester is zo iemand. Als in een soort memoires blikt hij terug op ruim vijftig jaar onderzoek. Ik vind het mooi om de gedrevenheid die ons natuuronderzoekers bindt, terug te lezen. Die gedrevenheid die ervoor zorgt dat deze nieuwsbrief weer ruim gevuld is. En die ervoor zorgt dat er ook wel weer een volgend nummer zal verschijnen.

Veel leesplezier!

Vincent van der Spek
Juli 2024

Streefstand in zicht

600 tot 800 damherten, dat is het aantal damherten waar in de AWD naar gestreefd wordt. Na jarenlang beheer komt deze streefstand eindelijk binnen bereik.

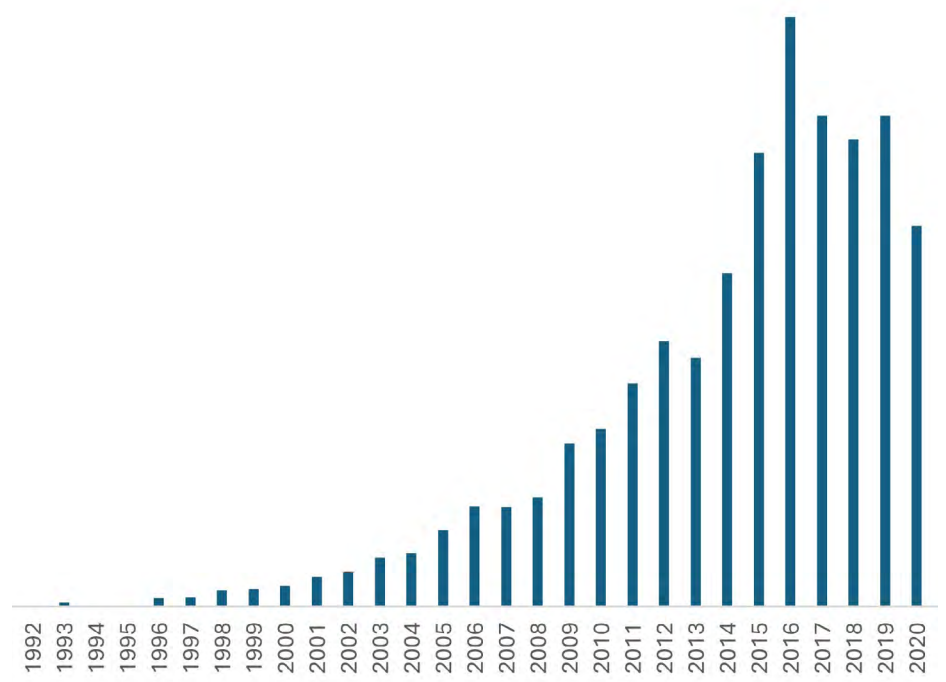
Ieder voorjaar worden de damherten op gestandaardiseerde wijze geteld. Tijdens de telling van april 2024 werden er zo'n 1100 geregistreerd. Dat is in de orde van grootte van de populatie zoals die in 2009 was, het eerste jaar dat het aantal hoger was dan de (later vastgestelde) officiële streefstand (Figuur 2). Het gewenste aantal van 600-800 damherten zoals vastgesteld door de Faunabeheereenheden van Noord- en Zuid-Holland komt daarmee in zicht (FBE NH, 2020).

Trend, geen aantal

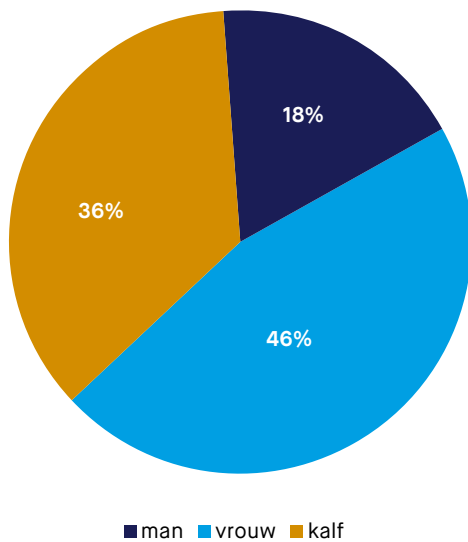
Omdat jaar op jaar op dezelfde wijze wordt geteld, is de trend van de populatie goed te bepalen. Maar tijdens de tellingen worden natuurlijk niet alle damherten gezien. De tellingen geven dus niet de exacte omvang van de populatie weer. Hoeveel dieren we precies missen weten we niet, maar onderzoeken met drones en lasertechnieken tonen aan dat het om minimaal

40% gaat, in sommige jaren meer. Het percentage herten van de populatie dat geteld wordt is natuurlijk niet jaarlijks precies gelijk en dat verandert ook nog over de tijd. Zo heeft het weer invloed

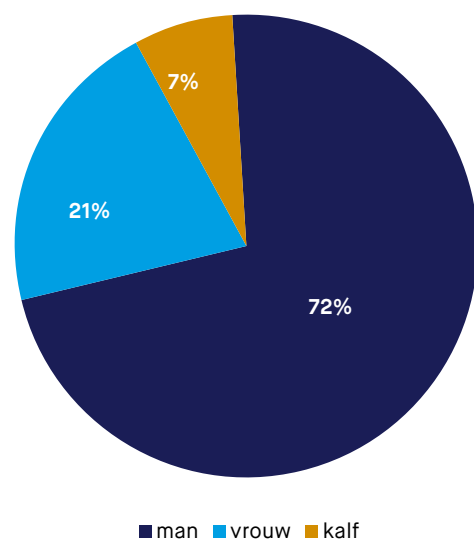
op de tellingen (bij slecht weer liggen herten vaker in de dekking). Over een langere termijn is er door overbegrazing minder dekking dan voorheen (hogere kans op detectie) terwijl vooral de hin-

Figuur 2. Populatietrend damherten in de AWD 1990-2024

Figuur 3. Leeftijden en geslachten van Damherten in de AWD in 2016.

Figuur 4. Leeftijden en geslachten van Damherten in de AWD in 2024.

den en kalveren door het afschot schuwer zijn geworden (lagere detectie). Daarom snijden 1:1 vergelijkingen van jaar op jaar geen hout. Zo werd bijvoorbeeld in de periode 2017-2019 ondanks jaarlijks afschot drie jaar achtereen ongeveer eenzelfde aantal dieren geteld. Dat gebeurde nogmaals in 2022 en 2023. Criticasters van het beheer zagen dat als aanwijzing dat afschot als maatregel niet werkt. In werkelijkheid zijn dat teleffecten van individuele jaren, bijvoorbeeld omdat de weersomstandigheden in een jaar bijzonder goed waren en daardoor relatief veel dieren werden geteld. De trend moet dus op langere termijn bekeken worden. En die is aantoonbaar sterk dalend.

Binnen handbereik

Voor het eerst is het doel van 600-800 getelde dieren nu binnen handbereik. Omdat tijdens tellingen de leeftijden en geslachten worden genoteerd, weten we dat er in 2016 een groot hindenoverschot was. Dat zorgde voor enorme aanwas van kalveren en dus exponentiële populatiegroei. Reden om jarenlang het beheer te concentreren op hinden en kalveren, om die groei eruit te halen. Daarin zijn we geslaagd. De geslachtsverhouding is nu zelfs omgekeerd (Figuur 3-4).

Naar de streefstand

Het is nu zaak om met fijnmazig beheer

zowel de streefstand van 600-800 te bereiken, maar ook om tot een meer gelijke geslachtsverhouding te komen. Of dat in één beheerwinter lukt is de vraag, maar we komen daar nu wel bij in de buurt. De focus van het beheer zal zich daarmee nu meer op mannelijke dieren richten dan tot nu toe. De streefstand is tot stand gekomen op basis van een draagkrachtmodel (grootweg: hoeveel damherten kunnen zonder competitie naast elkaar leven) van Wageningen Environmental Research (destijds Alterra) (Groot Bruinderink et al. 2013). Dat kwam uit op 600-800 dieren. Terugkijkend was dat de periode 2005-2008, wat ongeveer overeenkomt met de periode waarin de eerste signalen van boswachters, ecologen en vrijwilligers ontstonden dat er schade was aan de biodiversiteit door overbegrazing. De keuze deze streefstand vast te leggen, klinkt daarmee logisch. Maar of dat aantal daadwerkelijk een goed evenwicht biedt waarbij de biodiversiteit herstelt, moet uit onderzoek blijken. Mogelijk speelt een zogenaamd hysteresis-effect, een in de biologie bekend principe. Dat wil (in dit geval) zeggen dat de toestand van het duin door jarenlange overbegrazing fundamenteel veranderd is. En dat betekent dat het terugbrengen van het aantal herten tot het punt waarop er in het verleden nog geen problemen waren, niet automatisch betekent dit anno nu óók een gunstig aantal

is. Het is niet ondenkbaar dat voor duinherstel het aantal verder terug moet, omdat het duin op sommige facetten als het ware uitgeput is. Onder andere het onderzoek met de exclusures in het gebied, waarover we eerder berichtten, helpt ons met het bepalen van wat de juiste streefstand is. Maar dat is nog toekomstmuziek, laten we eerst de door de Faunabeheereenheden en de provincie vastgestelde streefstand zien te bereiken.

Bronnen

Groot Bruinderink, G.W.T.A., Lammertsma, D.R., & Kuiters, A.T. 2013. Hoeveel damherten en reeën kunnen leven in de Amsterdamse Waterleidingduinen op basis van het natuurlijk voedselaanbod? Alterra, Wageningen.
Stichting Faunabeheereenheid Noord-Holland. Met bijdragen van Stichting Faunabeheereenheid Zuid-Holland. 2020. Faunabeheerplan damherten Duingebieden Noord-en Zuid-Holland 2020-2026, Haarlem.

Vincent van der Spek werkt als ecooloog bij Waternet en doet onder andere onderzoek naar damherten.

Oudjes voor de U-bak

Chinese graskarpers in het Westerkanaal (Jan-Dirk Bol)

Die grote vissen die je soms ziet in het Westerkanaal, wat zijn dat toch? Die vraag krijgen we nog wel eens. Vooral in de winter zwemmen in het Westerkanaal soms groepjes grote vissen voor de betonnen bakken waar het grondwater uit de drains van het infiltratiegebied uitstroomt (de zgn. U-bakken). Het uitstromende grondwater is dan warmer dan het oppervlaktewater en dat weten de Chinese graskarpers – want dat zijn het namelijk – wel te waarden. Hoe zat dat ook alweer met die graskarpers? Een korte terugblik.

Graasmachine

De Chinese graskarper (*Ctenopharyngodon idella*) is een planteneterende vis die van oorsprong in het stroomgebied van de Amoer in China voorkomt. In Nederland kan de graskarper goed overleven, maar plant de soort zich niet voort. Voor voortplanting heeft de vis namelijk specifieke eisen die in Nederland niet te vinden zijn. Zo moet het water een hoge temperatuur hebben, snel stromen en moeten er stroomvlaktes met grind aan-

wezig zijn om de eieren af te zetten. Het is dus een exoot, maar eentje die niet invasief kan worden.

Omdat een graskarper per dag meer dan zijn eigen lichaamsgewicht aan waterplanten eet, leek het een ideale maaimachine om watergangen open te houden voor de doorstroming. In 1973 werd hij naar Nederland gehaald om de overvloedige groei van vooral zachte watervegetatie zoals 'flab' (algenbedden), waterpest en kroos aan te pakken.

Graasproeven

In 1981 zijn in het zuidelijke deel van het toen nog aanwezige Van Limburg Stirumkanaal (VLS) voor het eerst als proef graskarpers in de AWD uitgezet, om na te gaan in hoeverre ze mechanische schoning van winkanalen konden vervangen. Ervaringen elders leerden dat voor het welslagen van de proef alle snoeken weggevangen moesten worden. Dat gebeurde onder leiding van het Rijksinstituut voor Visserijonderzoek (RIVO), maar niet grondig genoeg bleek uit een inventarisatie in 1982. Alle uitgezette graskarpers waren verdwenen.

In 1984 startte een grondiger onderzoek, nu in het Westerkanaal. Hiervoor werd het kanaal al in 1982 snoekvrij gemaakt. De toevoersloot, die ook in het proefgebied viel, bleek al snoekvrij te zijn. In 1984 zijn als referentie door duikers vegetatieopnamen gemaakt, waarna in maart 1985 500 kg graskarper in het Westerkanaal en 200 kg in de toevoersloot werden uitgezet. Die in de toevoersloot waren in 1986 allemaal verdwenen, doordat de kanalen niet voldoende konden worden afgesloten waardoor er toch weer snoek bij kwam, en er ook graskarpers konden verspreiden naar andere kanalen.

Ook in het Oosterkanaal

In 1987 werd het proefgebied uitgebreid met het Oosterkanaal, waar 500 kg aan graskarper werd uitgezet, en het VLS-kanaal, waar 640 kg werd uitgezet. Doordat het resultaat achterbleef bij de verwachting, is er eind 1987 nog eens 250 kg uitgezet in het Oosterkanaal en 225 kg in het VLS-kanaal. Zowel het Wester- als het Oosterkanaal werden daarna vrijwel kaal gevreten, zodat

er niet gemaaid hoefde te worden. Graskarpers aten zelfs het gras van de waterkanten. De graasdichtheid was toen duidelijk doorgeschoten en om meer structuurdifferentiatie te laten ontstaan, is in het voorjaar van 1988 weer 50 kg uit het Westerkanaal verwijderd. Het Oosterkanaal werd niet alleen kaal, maar ook erg troebel. Dit werd toegeschreven aan de toegenomen hoeveelheid witvis ten gevolge van het ontbreken van snoek als predator. Om het evenwicht weer enigszins te herstellen en zodoende de troebelheid te verminderen, is op advies van het

RIVO in 1988 snoekbaars uitgezet. Het VLS-kanaal en het Westerkanaal hoefden in 1989 maar één keer gemaaid te worden. Later, bij het dempen van het VLS-kanaal in 1996 en 2005, zijn de graskarpers daar weggevangen en overgebracht naar het Westerkanaal.

De laatste der Mohikanen

Al met al bleek dat een effectieve inzet van graskarpers als waterplantenbeheerder nogal nauw luistert, en dat het lastig is een goede balans te vinden. Je moet ze in de juiste dichtheid inzetten, eigenlijk net als bij bovengrondse

grazers, maar ze zijn een stuk lastiger te tellen. Tegenwoordig mag een graskarper ook niet zomaar meer overal worden uitgezet. In wateren met een hoge natuurdoelstelling zoals in de AWD, of in stromend water, is het niet meer toegestaan ze uit te zetten. In de AWD is het dus een soort die langzaam maar zeker zal verdwijnen. De laatste graskarpers die nu nog rondzwemmen zijn al behoorlijk bejaard!

Luc Geelen is adviseur natuurbeheer bij Waternet.

50 jaar orchideeënonderzoek 1973-2023

Dirk Kapteyn den Boumeester

Bosorchis (*Dactylorhiza fuchsii*)
Witteveldkanaal, 1998

Eind 1973 begon ik mijn orchideeënonderzoek in de AWD. Mijn bezigheden vielen destijds onder de paraplu van de plantenwerkgroep, maar in feite deed ik mijn werk onafhankelijk. In de eerste jaren zijn veel vermeldingen van groeiplaatsen gecontroleerd en daaruit bleek onder andere dat grote keverorchis (*Neottia ovata*; toen nog *Listera ovata*) op veel opgegeven groeiplaatsen niet meer voorkwam en veel schaarser was dan op papier het geval leek.

In de loop der jaren heb ik ook nieuwe soorten gevonden. Zo vond ik in 1975 bosorchis (*Dactylorhiza fuchsii*) op de oever van het Zwarteveldekanaal. De soort heeft hier enkele jaren standgehouden. In 1986 heb ik tussen de Zwanenplas en het Witteveldekanaal opnieuw bosorchis gevonden, in een iets andere vorm die vaker in het westen van Nederland voorkomt. Er waren enkele zuivere planten, maar ook kruisingen met de rietorchis (*Dactylorhiza praetermissa*). De laatste foto's dateren van 2000. Het aantal planten liep gestaag terug door biotoopveranderingen en waarschijnlijk ook al door damhertenvraat. Ook heb ik als eerste vastgesteld dat de voor de AWD beschreven brede wespenorchis (*Epipactis helleborine* subsp. *helleborine*) in feite de duinwespenorchis (*Epipactis helleborine* subsp. *neerlandica*) betreft.

Duinwespenorchis (*Epipactis hellebori* subsp. *neerlandica*)

Naast het inventariseren heb ik enkele soorten nader bestudeerd. Daarover hieronder meer. Ook heb ik meegedaan met het beheer van stukjes duin. Onder leiding van J. Mourik sr. hebben E. Aartse, Joop Mourik en ik gemaaid en maaisel verzameld. Pas later zijn de groepen vrijwilligers gekomen die nu zoveel goed werk verrichten.

J. Mourik sr. was in de beginjaren de grote voorvechter van natuurbescherming in het waterwingebied. Mede door zijn toedoen is in de loop der jaren steeds meer aandacht voor natuurbeheer gekomen en dat heeft uiteraard een gunstige invloed gehad. Het contact met de ecologen was en is altijd prettig. In vijftig jaar is in de natuur veel veranderd. Zo waren er vroeger bijvoorbeeld vele hellingen met honderden duinviooltjes in het kale zand, nu treft men door de stikstofdepositie en de daardoor veroorzaakte vergrassing slechts hier en daar kleine groepjes viooltjes. Ondanks de damhertenvraat ziet het hele duin er nog veel "grassiger" uit dan in de jaren 70.

Vanaf 1974 deed ik populatieonderzoek aan de grote keverorchis in het Houtgat en de Beukendel. De enorm rijke groeiplaats in het Houtgat ging echter in de winter van 1974/75 al verloren door verhoging van het grondwater. In de Beukendel heb ik de populatie tot 1983 gevolgd. Daar trad na de extreem droge zomer van 1976 een duidelijke terugval op. De vegetatie verruigde, de populatie breidde zich niet meer uit en de bloei liep terug. Vanaf 1980 werd geen bloei meer geconstateerd en na een aantal jaren werden helemaal geen planten meer aangetroffen.

Maaiwerkzaamheden in het Vlak van de Klerk, najaar 1977

Grote keverorchis (*Neottia ovata*)

Het meest diepgaand heb ik mij met de duinwespenorchis beziggehouden. Enkele in Overveen gevonden planten waren in 1949 als variëteit beschreven (Vermeulen 1949). Ik heb deze vorm van de wespenorchis als eerste herkend in de AWD en beschouwde het eveneens heel lang als een variëteit, ook al had Buttler (1986) de vorm al als ondersoort beschreven. Noch schriftelijk, noch in een gesprek kon hij echter goede argumenten geven. Begin 2018 kwam ik echter op grond van veldwaarnemingen zelf tot de conclusie dat het een echte ondersoort betreft, mede na onderzoek op een groeiplaats in Zuid-Wales. Mijn veldwaarnemingen zijn

Grote keverorchis (*Neottia ovata*)

Wesp (waarsch. *Dolichovespula saxonica*) op Duinwespenorchis

enkele jaren later door genetisch onderzoek bevestigd. R. Bateman (2020), één van Europa's bekendste orchideeënonderzoekers, zwaait mij veel lof toe voor mijn conclusies. Zowel het onderzoek naar de grote keverorchis in de Beukendel als mijn uitgebreide onderzoek naar de duinwespenorchis dat ook grotendeels in de AWD heeft plaatsgevonden, is te vinden op de website www.dwkdb.nl/orch-onderz

Rond 2000 begon Jos Lammers met orchideeëntellingen en in 2015 startte ook Aad van der Voet met orchideeënonderzoek. Sindsdien is er sprake van een orchideeënwerkgroep, waarbij jaarlijks één verslag namens alle deelnemers verschijnt. De laatste jaren heeft de belangstelling van de werkgroep zich uitgebreid naar gentianen en in 2022 is dan ook besloten de groep "Werkgroep orchideeën en gentianen" te noemen.

Over de damhertenplaag kunnen we kort zijn. Toen er begin jaren tachtig nog maar enkele rondliepen, heb ik half als grap, half in ernst voorgesteld ze af te schieten en een barbecue voor alle vrijwilligers te organiseren. We kennen nu de uiterst negatieve gevolgen van de damhertenkraak voor planten, insecten en vogels en het zal nog wel even duren voordat in de AWD diverse soorten ook buiten graaskooien en exclusies te zien zijn, en het gebied het predikaat "Natura 2000-gebied" weer echt verdient. Gelukkig gaan er de laatste tijd meer stemmen op om de damhertenstand niet tot ca. 600 dieren te reduceren, maar tot nul (*dit betreft de mening van de auteur en is geen officieel Waternetstandpunt, redactie*).

Duinwespenorchis (*Epipactis helleborine* subsp. *neerlandica*) in vrucht

Orchideeën van de AWD

In 50 jaar onderzoek zijn de volgende 12 soorten* met zekerheid aangetroffen:

Basterdschroeforchis - *Spiranthes cernua* 'Chadd's Ford' x *odorata*

In 2023 voor 't eerst in het Sprenkerveld gevonden met één bloeiende plant en een tiental vegetatieve exemplaren. Het is een kunstmatige hybride van Noord-Amerikaanse soorten die ook in Europa wordt gekweekt. Wordt beschouwd als een invasieve exoot. Er geldt een advies om in natuurgebieden aangetroffen planten te verwijderen, hetgeen in 2024 ook in de AWD zal gebeuren.

Hondskruid - *Anacamptis pyramidalis*

Eén enkele plant langs het Noordoostkanaal van ca. 1994 tot ca. 2000. In 2006 twee exemplaren in het zuidelijk duingebied tussen braam. Later zijn deze planten weer verdwenen. In 2015 werden op een andere plaats in het zuidelijk duin twee exemplaren gevonden. Inmiddels zijn het er vijf (onder een graaskooi).

Bosorchis - *Dactylorhiza fuchsii*

Op de westoever van het Zwarteveldekanaal van 1975 tot ca. 1980 één, soms enkele exemplaren dicht bijeen. Aan de noordzijde van het Witteveldekanaal groeide van 1986 tot ca. 2005 een aantal exemplaren. Op deze plek deels door hybridisering opgegaan in rietorchis, deels verdwenen door biotoopveranderingen en damhertenvraat.

Rietorchis - *Dactylorhiza praetermissa*

Kwam begin jaren 80 in grote hoeveelheden voor, onder andere langs het Zwarteveldekanaal. Is op veel plaatsen door successie weer verdwenen. Later werd de soort in steeds sterkere mate door damherten begraasd, totdat er nauwelijks nog exemplaren werden gevonden. De rasters en exclosures zijn net op tijd

gekomen en de soort breidt zich daarbinnen goed uit.

Bokkenorchis - *Himantoglossum hircinum*

In 2022 op twee plaatsen in het zuidelijk duin gevonden. Er zijn direct graaskooien overheen gezet. In 2012 éénmalig in de noordelijke Van Limburg Stirumvallei (VLS) gevonden. Het betreft telkens een enkel exemplaar.

Bijenorchis - *Ophrys apifera*

In 1988 is één exemplaar aan het Noordoostkanaal gevonden, daarna jaarlijks meer. Vervolgens door successie en het sluiten van de grasmat en ook door hertenvraat steeds minder exemplaren en sinds 2015 verdwenen. In 2021 is een groeiplaats nabij het voormalige Van Limburg Stirum-kanaal gevonden. Het volgende jaar stonden er 87 exemplaren en in 2023 waren er 175! Er is inmiddels een raster geplaatst. In de natte winter van 2023/2024 is de groeiplaats langdurig overstroomd en er wordt gevreesd voor verdwijning.

Poppenorchis - *Orchis anthropophora* (voorheen *Aceras anthropophorum*)

Rond 2000 is de soort éénmaal langs het Noordoostkanaal aangetroffen, in de oever vlak boven het water. Daarna nooit teruggevonden.

Mannetjesorchis - *Orchis mascula*

In 2006 gevonden in het zuidelijk duin, na enkele jaren verdwenen.

Moeraswespenorchis - *Epipactis palustris*

In 1998 voor het eerst aangetroffen; lange tijd op één locatie in het Witteveld. Verschijnt de laatste jaren op steeds meer plaatsen, vooral dankzij de rasters en exclosures. In de VLS-vallei en op het Groot Zwarteveld zijn diverse rijke groeiplaatsen. Veel groeiplaatsen in de VLS-vallei zijn in de natte winter van 2023/2024 overstroomd. Er moet worden afgewacht hoeveel exemplaren dat hebben overleefd.

Duinwespenorchis - *Epipactis helleborine* subsp. *neerlandica*

Aanvankelijk vrij algemeen,

maar vooral door hertenvraat erg teruggelopen. Enkele jaren geleden was er nog één kleine groeiplaats over in het Vinkenveld, maar daar dreigen verdroging en ontkalking. Sinds twee jaar zijn er echter weer meer groeiplaatsen, waaronder een heel rijke in de VLS (die hopelijk in de winter van 2023/2024 niet te nat geworden is!).

Grote keverorchis - *Neottia ovata* (voorheen *Listera ovata*)

Er is nu één grote omrasterde groeiplaats en daar breidt de soort zich langzaam uit. Hopelijk heeft de groeiplaats niet teveel schade opgelopen in de natte winter van 2023/2024. Eind maart 2024 was de plek nog te nat om te maaien. Alle overige voorkomens zijn al vele jaren geleden verdwenen, waarschijnlijk vooral door verdroging.

Groenknolorchis - *Liparis loeselii*

Vanaf 1985 tot ca. 2001 in een moerasje in het Groot Zwarteveld met één, soms twee exemplaren.

Telkens weer circuleren geruchten over het voorkomen van brede orchis (*Dactylorhiza majalis*), vleeskleurige orchis (*Dactylorhiza incarnata*) en gevlekte orchis (*Dactylorhiza maculata*). Er is in de 50 jaar van het onderzoek van deze soorten nog nooit met zekerheid een exemplaar vastgesteld. Wel vertonen rietorchissen soms kenmerken waardoor ze op één van de genoemde soorten lijken, maar of er dan sprake is van hybridisatie in het verleden of dat het verschijningsspectrum van de rietorchis eigenlijk veel ruimer is, is moeilijk te zeggen.

** In deze tekst zijn de volgorde en namen aangehouden zoals die in de laatste druk van Heukels' Flora van Nederland (2020) zijn gebruikt.*

Rietorchis (*Dactylorhiza praetermissa*) aan het Zwarteveldekanaal in 1983. Later verdwenen, waarschijnlijk door successie. Met de huidige damhertenstand zou dit beeld ondenkbaar zijn!

Mannetjesorchis (*Orchis mascula*), 2007

Groenknolorchis (*Liparis loeselii*), 1986

Ik hoop mijn waarnemingen in de komende jaren te kunnen voortzetten, zeker nu de ontwikkelingen in de AWD de laatste jaren meer hoop bieden. Hopelijk zal de oorspronkelijke rijkdom van het gebied zich na het verdwijnen van de overbegrazing door damherten weer herstellen.

Bronnen

Bateman, R.M. (2020). Implications of next-generation sequencing for the systematics and evolution of the terrestrial orchid genus *Epipactis*, with particular reference to the British Isles. *Kew Bulletin* 75:4

Buttler, K.P. in: Greuter, W. & Raus Th. (ed.) (1986). Med-Checklist Notulae, 13, *Willdenowia* 16: 103-116

Kapteyn den Boumeester, D.W. (1989). *Epipactis helleborine*

var. neerlandica VERMEULEN - problematiek, veldwaarnemingen, bestuivers. *Eurorchis* 1: 93-112

Kapteyn den Boumeester, D.W. (2012). *Epipactis helleborine var. neerlandica* VERMEULEN - onderzoek tussen 1989 en 2011. *Liparis* 18: 37-47

Kapteyn den Boumeester, D.W. (2018). Enige opmerkingen over *Epipactis helleborine var. neerlandica* VERMEULEN (Duinwespenorchis). *Liparis* 24: 96-104

Vermeulen, P. (1949). Varieties and forms of Dutch orchids. *Ned. Kruidk. Arch.* 56 : 240

D.W. Kapteyn den Boumeester is één van de weinige vrijwillige onderzoekers die al meer dan vijftig jaar onderzoek doet in de AWD. Mail: mail5@dwkdb.nl

Zuidelijke slakken

1. Zandslak. AWD, 12 augustus 2021

2/3. Slanke duinhoren. AWD, 12 augustus 2021

In 2021 werden in de AWD drie bijzondere slakkensoorten gevonden. Ze hebben één ding gemeen: alle hebben ze een zuidelijke herkomst.

Op 12 augustus 2021 vonden Peter Bakker en ik in het noordwestelijk deel van de AWD (Flessenveld – Kalverenvlak, Kees Vaareberg) een grote populatie van de zandslak (*Theba pisana*). Op diverse plekken kropen tientallen dieren op de grond en in de vegetatie (Figuur. 1). De bolle duinslak (*Cernuella virgata*) was ook vrij algemeen in de omgeving aanwezig. Een derde opvallende soort was de slanke duinhoren (*Cochlicella acuta*) (Figuur. 2 en 3). Er waren op één plek enkele levende die-

ren en veel lege huisjes te vinden. Wij hebben er nog niet goed naar gezocht, maar de kans is groot dat er meer populaties van deze drie soorten in dit deel van het duin aanwezig zijn.

Al vele jaren zijn populaties van de genoemde slakken langs de zuidrand van Zandvoort bekend, onder andere bij het parkeerterrein in het duin. De nu ontdekte dieren bevinden zich circa 1,5 km zuidelijker in een duin dat niet veel door mensen wordt bezocht.

De dieren leefden in vrij open duin met zandige plekjes (Figuur. 4). De begroeiing bestond voornamelijk uit grassen, kruiskruiden en enkele decimeters hoge duindoorns. De drie soorten zijn

kenmerkend voor warme, droge en open vegetaties.

Alle drie zijn nieuwkomers in Nederland. Zowel op eigen kracht als met behulp van de mens (vastgekleefd aan campers, tenten e.d.) zijn ze vanuit Zuid-Europa hier terecht gekomen. De bolle duinslak kennen we al tientallen jaren en is nu vrij algemeen. De zandslak en slanke duinhoren zijn van recentere tijd en komen nog maar op enkele plaatsen voor. Maar de verspreiding gaat snel, de dieren duiken op steeds meer plaatsen op, vooral in het kustgebied.

Wim Kuijper is al vele jaren actief als vrijwillig onderzoeker in de AWD.

4. AWD – westrand Kalverenvlak, 12 augustus 2021

Bijtjes van het Heitje

In 2020 is in de AWD een serie exclusures geplaatst tegen damhertvraat, zowel ter bescherming van de vegetaties als voor onderzoeksdoeleinden. Eén van die locaties is het Heitje in het zuidoosten van de AWD, de enige plek met heide in de wijde omgeving. In 2023 zijn hier bijen geïnventariseerd. Bijenexpert Pim Kuijken doet verslag.

In de nazomer van 2023 is het Heitje onderzocht op bijen. De aanleiding was om te bepalen hoe die ervoor stonden nadat enkele jaren geleden de omheining is aangebracht. Die moest voorkomen dat dit bijzondere heitje in het westen van het land zou verdwijnen door damhertenvraat, die ook effect had op de populatie van de destijds voorkomende wilde bijen en wespen.

Het heitje is door mij bezocht op 31 augustus en 5 september 2023, samen met Menno Reemer, bestuiverspecialist

bij Naturalis. Het herstel van het heitje is spectaculair, het staat er prachtig bij terwijl buiten de omheining alles kaal is. Ik hoop dat de situatie buiten de exclusure in de toekomst ooit nog eens kan veranderen. Onderstaande soorten zijn door ons gevangen en gedetermineerd:

Bijen:

Heidezandbij (*Andrena fuscipes*)
 Heizijdebij (*Colletes succinctus*)
 Heideviltbij (*Epeolus cruciger*)
 Steenhommel (*Bombus lapidarius*)
 Aardhommelgroep (*Bombus terrestris/lucorum/magnus/cryptarum*)
 Akkerhommel (*Bombus pascuorum*)
 Grote bloedbij (*Sphecodes albilabris*)
 Dikkopbloedbij (*Sphecodes monilicornis*)

Wespen:

Grote snuittordoder (*Cerceris arenaria*)
 (*Oxybelus mandibularis*)
 Bijenwolf (*Philanthus triangulum*)

Duitse wesp (*Vespa germanica*)
 Hoornaar (*Vespa crabro*)
 (*Hedychrum nobile*)

Ik ben heel tevreden met het resultaat. Wel had ik gehoopt de parasitaire bij *Nomada rufipes* te vangen, die parasiteert op de heidezandbij. In 2016, 2017 en 2018 ving ik deze wel op het heitje. Uiteraard is het een momentopname en zal later moeten blijken of dat bijtje ook de kaalslag door damherten heeft overleefd.

Conclusie van deze korte inventarisatie is dat door de omheining de populatie van de diverse soorten zich heeft weten te handhaven of te herstellen. Dat geeft grote tevredenheid. Met dank aan Menno Reemer voor zijn bijdrage.

Pim Kuijken is bijexpert en doet vrijwillig onderzoek in de AWD.

Duinraadsel

In het Eerste Infiltratiegebied troffen we deze paal van tweeëneenhalve meter hoogte aan. Waar is dat nu goed voor?

A In de jaren negentig is door het toenmalige Gemeente Waterleidingen veel kunst aangekocht om onze bedrijventerreinen meer allure te geven. Dit is kunst met een knipoog, een sigaret (dat kon toen nog!) die wordt uitgedrukt in een geul.

B Kunst in een voor publiek afgesloten terrein? Ha ha! Nee, de gestegen sigarettenprijzen zijn symbool geworden voor hoe onbetaalbaar het leven is

geworden voor lagere inkomens. Nu Waternet en het Waterschap uit elkaar gaan, wordt onderhandeld over een nieuwe CAO. De nepsigaret is aangebracht om aandacht te vragen voor de werknemers in minder hoge loonschalen.

C Wat een flauwekul allemaal. Dit is een peilbuis die de snelheid van de infiltratie van ingelaten water meet. De geul staat hier droog. Het kleurverschil is veroorzaakt

door de plek tot waar het water meestal reikt.

D Bijna goed. Of beter: wat het is klopt helemaal zoals beschreven bij C, maar de reden van het kleurverschil niet. Dat is door een collega wel degelijk aangebracht als protestactie tijdens de CAO-onderhandelingen (zie B).

Het antwoord op het duinraadsel vind je op pagina 20.

1. Broedende aalscholver bij Geul 11, april 2024 (Vincent van der Spek/ Waternet)

Na de opkomst nu de ondergang?

Nog maar vier jaar geleden schreven we over de stormachtige opkomst van broedende aalscholvers in de AWD sinds het begin van de jaren negentig. Zijn ze nu op hun retour?

Vanaf de eerste nesten in 1992 was er een structurele stijging van het aantal broedende aalscholvers in de AWD (van der Spek 2020). In het laatste teljaar van het artikel werden er weliswaar minder geteld, maar dat kan gebeuren. Bij vogelpopulaties zijn er altijd goede en minder goede jaren. Maar 2020 blijkt achteraf een voorbode van een dalende trend.

Scherpe daling

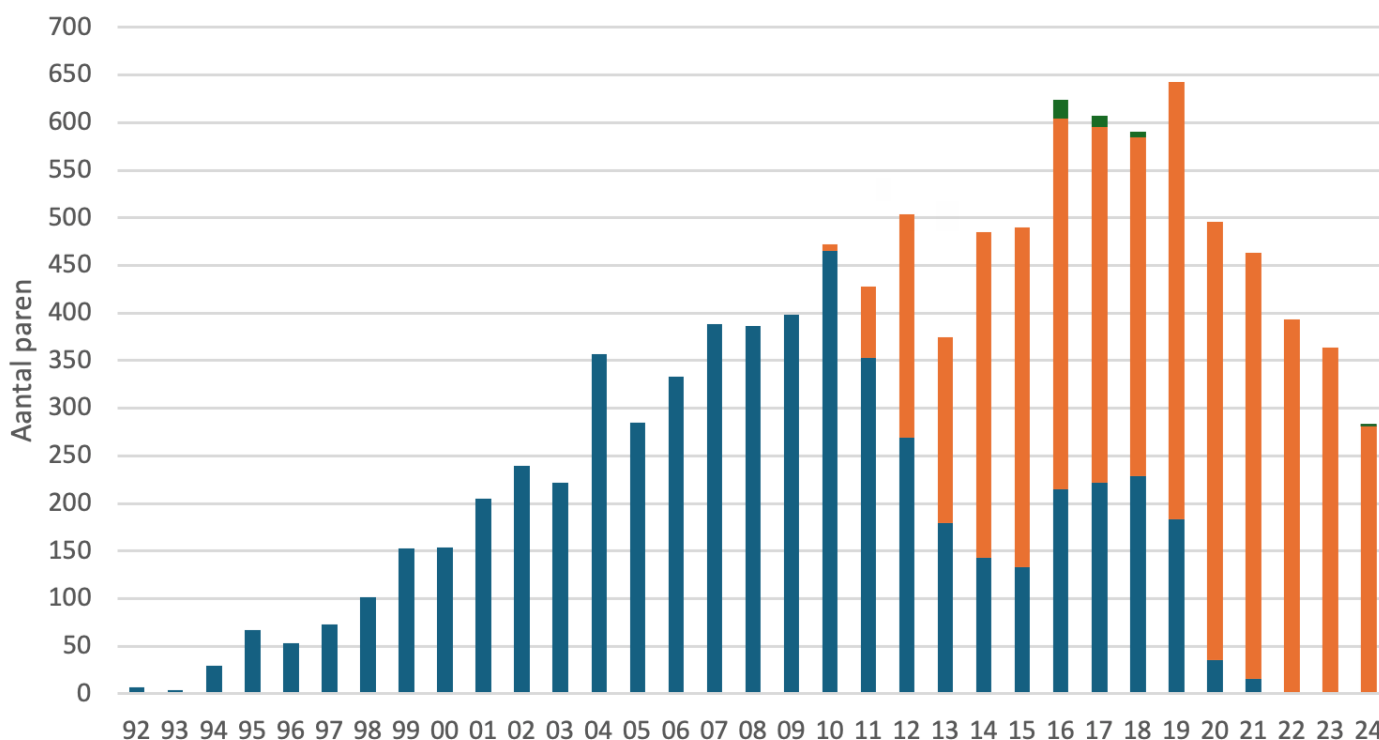
Er zijn nu vijf opeenvolgende jaren minder aalscholvernesten geteld. De daling is zo scherp als de opkomst eerder. De piek van het aantal getelde nesten in het gebied was in 2019. In 2024 is ten opzichte van dat jaar amper de helft over (287). Daarmee ligt het niveau van de populatie op dat van 2005, toen de soort nog volop in de lift zat (Figuur 2).

De kolonie op het Renbaanveld is sinds 2022 geheel verlaten, op één na alle paren broeden nu rondom Geul 11, in het Eerste Infiltratiegebied (in 2024 zat er één paar op het Witteveld). Op zich is dat niet vreemd: aalscholvers verplaatsen hun

kolonies omdat oude broedplekken ongeschikt raken. Vanwege hun fecaliën en omdat ze bladgroen met hun snavels wegnippen, sterven hun broedbomen vaak af. Het Renbaanveld was al bijna verlaten tijdens piekjaar 2019, de leegloop daar speelt dus geen rol in de afname. Er is ook nog voldoende ongebruikte ruimte op de huidige broedplek. Overigens liggen de eilandjes van het Renbaanveld er nog altijd prima bij. Jarenlang waren hier – veilig voor prederende vossen – de enige grondnesten (vaak tientallen) van de AWD te vinden. Het is onduidelijk waarom ook de eilandjes verlaten zijn.

Landelijke trend

De afname in de AWD past in een landelijke trend, die vogelonderzoeksorganisatie Sovon als 'significant' bestempelt. Het aantal kolonies neemt toe, maar die worden steeds kleiner en de totale aantallen nemen sinds 2010 af (van Bruggen & de Jong 2024). Precies sinds 2020 is die afname scherper geworden (website Sovon). In Meijendel (ZH) en Solleveld (ZH), met de AWD vergelijkbare, door een drinkwaterbedrijf (Dunea) beheerde duingebieden, is exact hetzelfde te zien: een scherpe daling sinds 2020. Vogelgriep heeft Nederlandse aalscholvers nog niet op grote schaal getroffen, daarin ligt de oorzaak niet (mededeling Roy Slaterus/Sovon). Het afgenomen voedselaanbod in het IJsselmeer wordt aangewezen

2. Aantal bezette nesten van Aalscholvers in de AWD, per (satelliet)kolonie.

Donkerblauw = Renbaanveld (1992-2021)/ oranje = Geul 11 (2010-2024)/ groen = Witteveld (2016-2018, 2024).

3. Vanuit de lucht is goed te zien dat aalscholvers een flink effect op hun omgeving hebben. De koloniebomen in het infiltratiegebied kleuren wit van de aalscholverpoep, alsof het heel lokaal gesneeuwd heeft.

als landelijke oorzaak van de daling (van Bruggen & de Jong 2024). Maar dat verklaart de afname in de duinstreek niet. Naast voldoende nestelruimte rondom de huidige kolonie bevindt de nestlocatie zich in voor publiek afgesloten terrein (de kolonie is wel te zien van afstand), dus voldoende rust is ook gegarandeerd. Voor voedsel zijn de vogels niet afhankelijk van de AWD: gevist wordt op zee, of in achterliggende poldersloten. Zou daar iets aan de hand zijn met het voedselaanbod?

Keerzijde

Als natuurbeheerder koestert Waternet de aalscholvers. Maar we zijn ook een drinkwaterbedrijf en incidenteel is de combinatie water en natuur een spannende. De aalscholverkolonies worden al jaren goed gevolgd, want hun massale gepoep zorgt voor significante watervervuiling. Op de huidige locatie is dat nog technisch op te lossen (al zorgt dat voor extra kosten), maar er zijn locaties waar een kolonie veilige drinkwaterproductie in de weg kan zitten. De vlag gaat zeker niet uit, eerder halfstok, maar er is een keerzijde aan deze ontwikkeling die minder negatief is. Want grotere aantallen aalscholvers zorgen voor snellere aftakeling van koloniebomen (Figuur 3) en dus voor snellere verplaatsing – naar mogelijk meer kwetsbare plekken voor waterproductie. De afname vermindert voorlopig dus ook een zorg. Onze structurele monitoring van de kolonie(s) zal de komende jaren uitwijzen hoe de populatie zich ontwikkelt.

Dankwoord

Roy Slaterus (Sovon) leverde landelijke gegevens aan. Jacco Duindam schetste een beeld van de populatieontwikkeling op Solleveld. Hans Vader (†) telde tot de aalscholvers van 1992 tot aan zijn dood in 2017.

Bronnen

van Bruggen, J. & A. de Jong. 2024. *Aalscholver op zijn retour*. Sovon Nieuws 37:1. van der Spek, V. 2020. *Kontenkloppers: 28 jaar Aalscholvers in de AWD*. Nieuwsbrief Natuuronderzoek 29:1 (9-10) Vogelwerkgroep Meijendel 2024 (website). *Aalscholver* <https://www.vwg-m.nl/soorten/vogel.asp>

In beeld

Donkere wolken

Waterhoos boven zee, gezien vanaf het Groot Zwartevelde (Vincent van der Spek/Waternet)

Op 6 juni was het droog in Nederland. Behalve in de kuststrook rond de AWD. Dat kan een reden zijn om te mopperen tijdens veldwerk, maar dankzij een niet veel voorkomend weersverschijnsel was het chagrijn snel verdwenen.

Boven zee ontwikkelde zich een serie waterhozen, een trechtervormige 'slurf' die verbonden is met een wolk. Die worden veroorzaakt door draaiende luchtbewegingen boven water, die het zeewater omhoog zuigen. De wind

kwam uit westzuidwest en daardoor werden de meeste hozen langzaam richting land geblazen. Daar losten ze weer op. In totaal telden wij er al acht, een zeldzaam hoog aantal in Nederland.

Natter dan ooit tevoren

Nooit eerder waren de grondwaterstanden in de AWD zo hoog. Dat creëerde unieke omstandigheden.

Na het landelijk natste najaar ooit gemeten, volgde het natste voorjaar ooit. En dat na een bepaald geen droge winter. Niet verrassend dus dat het nooit eerder zó nat was in de AWD. Dat wordt bevestigd door metingen van

grondwaterstanden die al decennia plaatsvinden.

Kletsnatte duinen

Dat het zo kletsnat was, was goed te zien. Op veel plekken stond zichtbaar (veel) meer water dan anders. Zelfs duindoornvalleities vlak achter de zeereep die normaalgesproken jaarrond droog zijn, stonden vol. In het zuidelijk deel van het gebied was de situatie het

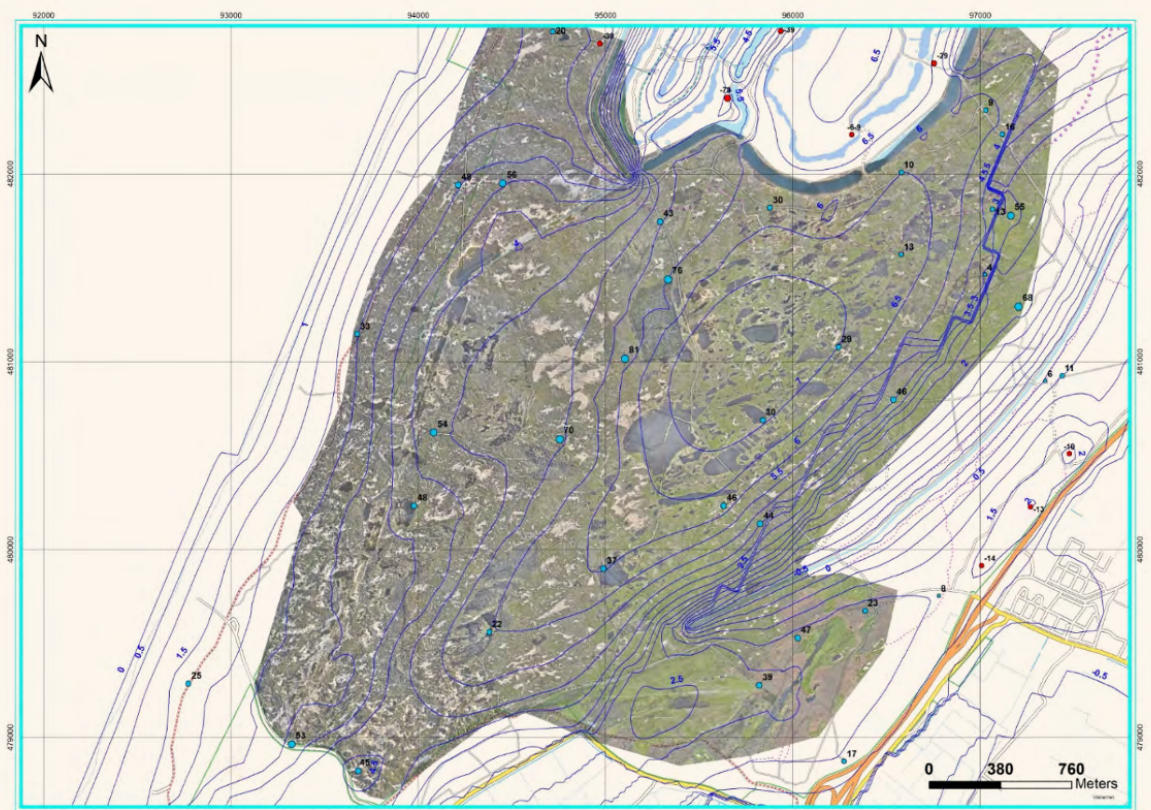
duidelijkst waarneembaar. Zo stonden op meerdere plekken werk- en wandelpaden onder water en kon het zweefvliegveld niet gebruikt worden omdat de start- en landingsbaan blank stond. De grondwaterstand was op veel locaties vele decimeters hoger dan het jaargemiddelde over een halve eeuw voor 2024 (Figuur 2).

→ lees verder op volgende pag.

1. Het voormalige Haasveldbos. Gekapt in 2014, plas-drasgebied in 2024, 13 mei 2024 (Vincent van der Spek/Waternet).

2. Grondwaterstanden maart 2024: de getallen geven het aantal centimeters weer dat de grondwaterstand hoger was ten opzichte van het gemiddelde over 1974-2023.

Het was ook goed zichtbaar rond het Haasveld, een populair wandelgebied (Figuur 1 & 3). In 2014 kapte Waternet hier een geïsoleerd naaldbos. Niet iedereen was daar blij mee, want er broedden destijds een grote lijster en een bosuil, maar Waternet koos voor

kap omdat het bos was aangeplant op een locatie waar ooit een grote vochtige duinvallei had gelegen. Die hoopte Waternet in ere te herstellen. Sindsdien broeden er jaarlijks (vaak met succes) Kievieten en kleine plevieren.

Unieke omstandigheden

Door de hoge waterstanden ontstond een uniek (tijdelijk) plas-drasgebied. In de winter zwom er al een groepje wilde zwanen met één kleine zwaan rond, maar in het voorjaar werd de grote aantrekkingskracht op watervogels pas

3. Vanuit de lucht is te zien dat er op het Haasveld een meertje is ontstaan. In 'normale' jaren is dit een grasland met hier en daar vochtige plekken (Floralyze).

echt zichtbaar. Tijdens de trek streken vooral veel steltlopers neer die niet vaak in het duin rusten, zoals diverse Temmincks strandlopers, kanoeten, kemphanen, bosruiters en zelfs een steltkluut, breedbekstrandloper (een nieuwe soort voor de AWD) en een griel. Een onverwachte zeldzaamheid was een Amerikaanse wintertaling (eveneens nieuw voor de AWD). Er foerageerden verder grote groepen (gier)zwaluwen. Maar het meest bijzonder waren de broedvogels. De kieviten (minimaal 4 paar) en kleine plevieren (minimaal 3 paar) waren gebleven en brachten vliegvlugge jongen voort, maar werden dit jaar aangevuld met veel watervo-

gels. Er waren tientallen krakeenden, een dozijn meerkoeten en twee paar dodaars. Een mannetje pijlstaart leek ongepaard, maar diverse slob- en bergeenden hadden meer geluk in de liefde. Van die soorten werden kuikens gezien (afb. 4). Hoogtepunten waren twee paar geoorde fuut (afb. 5), waarvan ook jongen werden gezien en twee, mogelijk zelfs drie paar zomertaling (afb. 6). Deze twee soorten broedden sinds 1984 (de start van het Broedvogel Monitoring Project) slechts eenmaal eerder in de AWD. Ook rugstreeppadden en algemenere amfibieën hadden het nieuwe gebied snel gevonden. Vanwege de unieke situatie werd de

recreatie rond het voormalige bos tijdelijk beperkt (afb. 7).

Schaatsen in het bos?

Ten oosten van de Haasvelderweg is in 2014 tijdens natuurherstelproject Life+ een serie poelen gegraven. Onder andere dankzij eerdere behoorlijk natte winters (met 2018/2019 als uitschieter) zijn de pioniersomstandigheden langer dan verwacht (enigszins) behouden. Dat zorgt voor een mooi gebied voor soorten als kleine plevier, kievit, rugstreeppad en zwervende heidelibel die van kalere poelen houden. Direct ten westen van het Haasveld ligt het Achterhaasveld, waar een

4. Slobeend vrouwtje met vijf kuikens op het Haasveld, 6 juni 2024

5. Er doken op het ondergelopen Haasveld voor ons gebied bijzondere vogels op, zoals geoorde fuut, 22 april 2024. De soort broedde in 2003 voor het laatst in de AWD

6. Bijzonder was dat er tot drie paar zomertaling interesse had in het nieuw ontstane gebied op het Haasveld, 22 april 2024

7. Vanwege de unieke omstandigheden werd het Haasveld tijdelijk afgesloten voor publiek, 13 mei 2024

naaldbos ligt dat ooit is aangeplant op de voormalige vochtige vallei dat niet is gekapt. Hier stond vanaf december 2023 dusdanig veel water dat er tijdens een vorstperiode in januari in theorie in het bos geschaapt had kunnen worden. In het voorjaar zwommen er grauwe ganzen en wilde eenden tussen de dennen. De naaldbomen hadden het zwaar te verduren nadat ze maandenlang met hun tenen in het water hadden gestaan. Het ligt in de lijn der verwachting dat een aanzienlijk deel van het bos zal afsterven.

Zeldzame flora

Helaas blijft het afsterven niet beperkt tot de naaldbomen op het Achterhaasveld. De Van Limburg Stirum-vallei (VLS-vallei) ontstond nadat midden jaren '90 het zuidelijke deel van het VLS-kanaal werd gedempt. De vallei ontwikkelde zich tot één van de

mooiste binnen de AWD, met zeldzame plantensoorten als bitterling (*Blackstonia perfoliata*), rond wintergroen (*Pyrola rotundifolia*), addertong (*Ophioglossum vulgatum*), parnassia (*Parnassia palustris*), slanke gentiaan (*Gentianella amarella*), bijenorchis (*Ophrys apifera*), moeraswespenorchis (*Epipactis palustris*), rietorchis (*Dactylorhiza praetermissa*) en sinds kort zelfs de zeer zeldzame duinwespenorchis (*Epipactis helleborine subsp. neerlandica*). Deze soorten kwamen vrijwel uitsluitend voor in en rond de vele vochtige duinvalleitjes die de VLS-vallei rijk was. Die valleitjes komen in de wintermaanden vaak onder water te staan, en vallen dan normaalgesproken in het voorjaar droog, waarna bijzondere planten in de (na)zomer tot bloei komen. Maar medio juni stonden die duinvalleitjes nog steeds onder water, inmiddels ruim acht maanden

zonder onderbreking. En in de winter en het voorjaar stond het water veel hoger dan ooit. Deze combinatie kan fataal zijn voor deze zeldzame soorten. Waar in juni vorig jaar nog vele honderden rietorchissen en moeraswespenorchissen bloeiden, zwemmen nu padden- en kikkervisjes. Maar medio juni bleek de op een iets hoger deel gelegen duinwespenorchis-populatie zich gelukkig redelijk te handhaven, en werden er verspreid ook circa 80 moeraswespenorchissen gezien. Die stonden allemaal geheel of bijna geheel onder water, aan de randen van de groeiplaatsen die veel minder lang onder water dan de centrale delen. Kennelijk weet de moeraswespenorchis dat nog te overleven. Van de vele bijenorchissen en rietorchissen uit 2023 was echter geen spoor meer te bekennen. Een vergelijkbaar beeld was te zien op de Bokkenwei, de Klazewei en de

8. Het Achterhaasveldbos was volledig ondergelopen, 11 januari 2024 (Vincent van der Spek/ Waternet).

9. Het ondergelopen Achterhaasveldbos gezien vanuit de lucht (Floralyze).

Hazenlegers (met resp. grote keverorchis (*Neottia ovata*), moeraswespenorchis (*Epipactis palustris*) en slanke gentiaan (*Gentianella amarella*). Hoe dit zich op de langere termijn gaat ontwikkelen is onduidelijk. Het is afwachten wat het klimaat ons de komende jaren gaat voorschotelen, en hoe de natuur erop gaat reageren. Als dit het "nieuwe normaal" wordt, zullen er ongetwijfeld nieuwe groeiplaatsen ontstaan. Mogelijk zelfs meer dan er waren, omdat er dan meer vochtige duinvalleitjes zijn. Als de huidige extreme natte periode eenmalig is en het waterniveau op den duur zal terugkeren naar het oude peil, kan hopelijk (gedeeltelijk?) herstel optreden. In beide gevallen zal dat herstel vermoedelijk enkele jaren duren. Tot die tijd zal de AWD helaas veel minder bijzondere planten herbergen dan tot vorig jaar nog het geval was.

Steeds extremer

Zijn de unieke omstandigheden van 2024 een exponent van steeds extremer weer? Zo waren 2018 en 2022 nog de droogste voorjaren van

de eeuw, was 2023 het natste voorjaar ooit gemeten, terwijl de vroege zomer van datzelfde jaar de langst aaneengesloten droge periode ooit kende. Het extremere weer is zowel voor waterproductie als natuurbeheer een uitdaging. De vraag is of lange, zeer natte perioden als in 2023/2024 in het licht van klimaatverandering normaler gaan worden, of dat dit een uitzondering was omdat ook de warme golfstroom El Niño een rol speelde. Het is een feit dat de hoeveelheid neerslag over het jaar heen en die van in de winters over de tijd is toegenomen. Zeker is in elk geval dat er in 2024 voor het duin unieke omstandigheden zijn ontstaan.

Vincent van der Spek is adviseur natuurbeheer bij Waternet. **Aad van der Voet** is lid van de Werkgroep orchideeën- en gentianen en is redactielid van deze nieuwsbrief.

Waternethydroloog **Pierre Kamps** leverde luchtfoto's en data over waterstanden aan.

10. Alsof het voormalige winkanaal nooit gedempt is: de Van Limburg Stirumvallei staat onder water. Dit deel van de vallei herbergt normaliter bijenorchis, moeraswespenorchis en grote aantallen parnassia.

11. Maar een afbeelding zegt wellicht meer dan de (meer dan) duizend woorden van dit artikel. Zó nat was het! (Wim Kuiper, maart 2024).

Mestpaddo op bijzondere groeiplek

Onze boswachters ontweiden geschoten damherten in het veld en laten de maaginhoud (de nog niet verteerde plantenresten) daarbij achter in het duin. Dat zie je af en toe terug als een soort grote “mesthopen”.

Op een van die hopen vonden we op 21 mei 2023 een mooi exemplaar van een geringde vlekplaat (*Panaeolus semiovatus*). Deze soort staat normaal op mest van grote grazers zoals rund en paard, ook wel van wisent, maar hij is niet bekend van damhertenkeutels. Die zijn vermoedelijk niet voedzaam genoeg voor deze vrij forse paddenstoel. Je vindt hem bijvoorbeeld ook niet op keutels van ree, konijn, schaap of geit. Maar de maaginhoud van het damhert, met nog nauwelijks verteerde gemalen planten, is blijkbaar voedzaam genoeg. Tot en met 2015 werd de geringde vlekplaat veel gevonden in de AWD, daarna is hij samen met de beheergrazers verdwenen. Op waar-

Geringde vlekplaat (Luc Geelen/Waternet)

neming.nl staat nog een melding uit 2020, met eenzelfde groeiplaats als onze vondst: waarneming.nl/observation/194368805/.

Zo zie je maar, dood doet leven en er zijn telkens weer verrassingen in de AWD te vinden.

Luc Geelen is adviseur natuurbeheer bij Waternet, Leo Jalink is paddenstoelenexpert en coördinator van de wasplatenwerkgroep

Veenpluis in de AWD

Mark van Til

Veenpluis op het Groot Zwartevelde (Mark van Til/Waternet)

In het voorjaar van 2024 werd veenpluis (*Eriophorum angustifolium*) in de AWD gevonden. Er is slechts één eerdere waarneming uit het gebied bekend.

Er werden enkele groepjes planten gevonden op het Groot Zwartevelde. Dat is een voor de duinen bijzondere plek waar meer veensoorten voorkomen die floreren in zuurdere omstandigheden, zoals moeraswolfsklauw (*Lycopodiella inundata*) en kleine zonnedaauw (*Drosera intermedia*). In 2013 werden elf exemplaren van de veenpluis gefotografeerd bij de nabijgelegen Zwanenplas. Verder zijn geen waarnemingen uit de AWD bekend bij zowel de Nationale Databank Flora en Fauna, als bij de Plantenwerkgroep AWD. Bijzonder dus, zeker omdat de floragemeenschap al meer dan een halve eeuw gestructureerd wordt onderzocht.

Mark van Til werkt als adviseur natuurbeheer bij Waternet. Hij is gespecialiseerd in vegetatie en het beheer daarvan.

Hoofdredacteur

Vincent van der Spek

Eindredacteur

Aad van der Voet

Redactie

Luc Geelen, Leo Jalink, Dirk Kapteyn
den Boumeester, Pim Kuijken, Wim
Kuijper, Vincent van der Spek, Mark
van Til. Aad van der Voet

Opmaak

Noortje Boer

Reacties op artikelen of (ideeën
voor) kopij zijn altijd welkom op
natuuronderzoek@waternet.nl.

De redactie houdt zich het recht voor
om artikelen te redigeren en waar nodig
in te korten.

*Overname en bewerking van artikelen,
gegevens en illustraties uit deze uitgave is
alleen toegestaan met bronvermelding en
uitsluitend na verkregen toestemming van
de redactie en -indien ondertekend- van de
auteur(s).*